

HƏBİB VƏZİROV

AMEA Naxçıvan Bölməsi

E-mail: habib.vazirov.76@i-mail.ru

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASININ İQTİSADİYYATI

"Heydər Əliyev və Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadiyyatı" məqaləsi Ulu Öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında iqtisadiyyatın inkişafı və səmərəli idarə edilməsi problemlərinə alınmış addımları izləyir. Azərbaycan Respublikasının bazar iqtisadiyyatına keçid ilə Heydər Əliyevin məqsədyönlü işi nəticəsində tezliklə iqtisadi istahatların həyata keçirilməsinə başlanılır. Bu işlərin təməli, Heydər Əliyevin Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri olaraq qoyulmuşdur. Məqalədə zəruri müəllif vurğulayır ki, Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında iqtisadi istahatlar üzrə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir və həzrətlənmişdir. Bu gün Naxçıvan Muxtar Respublikası, ən yüksək iqtisadi göstəriciləri ilə çıxışlanan respublikadır.

Açar sözlər: makroiqtisadi sabitlik, investisiyaların, rəqabətədavamlı sənaye mərkəzləri, sənaye istehsalının, bazar iqtisadiyyatı.

1993-cü ildə xalqın istəyi ilə ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdan ümummillî liderimiz Heydər Əliyev ölkəyə rəhbərliyinin birinci dövründə başladığı işləri ardıcıl olaraq davam etdirirdi. İlk növbədə ictimai-siyasi sabitlik təmin edilməklə yanaşı, demokratik, güdrətli dövlət modeli konsepsiyasının reallaşdırılması istiqamətində mühüm işlər görüldü və gələcək iqtisadi inkişaf prioritetləri müəyyənləşdirildi. Qısa dövr ərzində sosial-iqtisadi, hüquqi-siyasi sahələrdə kardinal islahat programlarının həyata keçirilməsinə start verildi.

Hazırda Cənubi Qafqazın lider dövlətinə, dünyanın inkişaf etmiş dövlətlərinin etibarlı tərəfdaşına çevrilən Azərbaycan ümummillî liderimizin müəyyən etdiyi yolla inamla irəliləyir. Öz mənalı həyatına xalqına bağışlanmış ulu öndərimiz 1 oktyabr 2003-cü ildə Azərbaycan xalqına müraciət edərək deyirdi: "Üzümü sizə – həmvətənlərimə tutaraq qarşıdan gələn prezident seçkilərində prezidentliyə namizəd, mənim siyasi varisim, Yeni Azərbaycan Partiyası sədrinin I müavini İlham Əliyevi dəstəkləməyə çağırıram. O, yüksək intellektli, pragmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. Səzi amin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımızın ən layiqli övladlarını öz ətrafında sıx birləşdirərək Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xal-

qıvazın firavanlığı yolunda çox işlər görəcəklər. İnandırım ki, mənim axıra çatdırıbilmədiyim tələyüklü məsələləri, planları, işləri sizim köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırıbilməyəcək. Mən ona özüm qədər inandırım və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm”.

Həyat daha rəhbərimiz Heydər Əliyevin uzaqgörənliyini bir daha təsdiqlədi. Dənılmaz bir faktdır ki, dövlətçiliyimizin möhkəmləndirilməsi, iqtisadiyyatımızın gücləndirilməsi, insanlara firavan həyat bəxş edilməsi sahəsində yorulmaz və məqsədyönlü fəaliyyəti ilə Azərbaycanın hər bir vətəndaşının Prezidenti olan cənab İlham Əliyevin həm ölkə daxilində, həm də beynəlxalq aləmdə nüfuzu gündən-günə yüksəlir. Möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyev bu zirvəyə yüksək intellektə, pragmatik düşüncəyə, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını dərinlən bildiyinə, tükənməz enerjiyə, təşəbbüskarlığa malik olduğuna və bu xüsusiyyətlərdən yeni məzmunlu demokratik dövlət quruculuğu işlərində özünəməxsus bacarıqla istifadə etdiyinə görə yüksəlmişdir. Ümummilli liderimizin zəngin dövlətçilik ənənələrinin ən layiqli davamçısı olduğuna əməli addımları ilə sübuta yetirən cənab İlham Əliyev qısa bir zaman ərzində geopolitik məkanda siyasi-iqtisadi proseslərin istiqamətini müəyyənləşdirən, ona təsir göstərən liderə çevrilmişdir.

Müasir dünyada iqtisadi inkişaf potensialının ölkələrin gücünü müəyyən edən başlıca amil kimi çıxış etməsi artıq heç kəmə sət deyil. Hər bir dövlətin əsas qüvvəsi onun iqtisadi potensialından asılıdır. Dinamik inkişafda olan iqtisadiyyat demokratiya və vətəndaş cəmiyyəti, daxili amin-amanlıq, effektiv xarəci siyasət deməkdir. Məhz bu baxımdan həm ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyəti illərində, həm də ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin hazırkı fəaliyyəti dövründə ağırlıq mərkəzi bu sahənin üzərinə salınmışdır.

XX əsrin doxsanncı illərinin əvvəllərində Naxçıvan Muxtar Respublikasında cəmiyyət həyatının bütün fəaliyyət istiqamətlərini əhatə edən inkişafın, yeni iqtisadi sistemin möhkəm əsaslarını yaradan ulu öndərin bu istiqamətdə müəyyənləşdirdiyi inkişaf strategiyasının reallaşdırılması istiqamətində bu gün uğurla həyata keçirilən irimiqyaslı tədbirlər öz nəticələrinin pozitivliyi ilə seçilir. Bu strategiyanın reallaşdırılması istiqamətində yeni impulsverici mərhələ isə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin 1995-ci il dekabrın 16-da keçirilmiş sessiyasında başlanğıc götürmüş oldu. Məhz həmin sessiyada Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisin Sədri seçilmiş cənab Vasif Talibov 1969-cu ildən başlanan Heydər Əliyev quruculuq və inkişaf xəttinin konkret bir regionda – ağır blokada şəraitində yaşayan, davamlı olaraq enerji qıtlığı keçirən, kommunikasiya əlaqələrinin olmaması ucbatından mal-material, xammal gətirilməsində ciddi problemlərlə üzləşən muxtar respublikamızda fəal yaradıcı gücə malik olduğunu öz əməyi və gərgin işi ilə sübut etdi.

Siyasi sabitlik, müstəqillik və iqtisadi təhlükəsizlik konsepsiyasının hazırlanması və mərhələ-mərhələ keçirilməsinin daha Heydər Əliyev modelinin tarixi və Naxçıvandan başlandı. Heydər Əliyevin uzun müddət keçmiş SSRİ məka-

nında, planlı, mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sistemində apardığı iqtisadi siyasət strategiyasının yeni iqtisadi əsaslar və mexanizmlər bazasında həyata keçirilmə modeli məhz bu gəlişlə Naxçıvan iqtisadi sistemində reallaşmağa başladı. Lakin bu başlanğıc çox ağır sosial-ictimai və iqtisadi mühitlə rastlaşmışdı [1, s. 259].

1990-cı il yanvar hadisələrindən sonra Naxçıvanın iqtisadi və sosial böhran günbəgün dərinləşirdi. 1991-ci ilin ayvallarından yeganə gediş-gəliş yolu olan dəmir yolu nəqliyyatı ermənilərin təcavüzü nəticəsində dayandırıldı. Sənəşimlərin daşınmasında yeganə vasitə olaraq gündə 4-5 reys uça bilən "Yak-40" markalı təyyarələrdən istifadə olunurdu ki, bu da müharibə şəraitində qorxulu idi və həyat səviyyəsi aşağı olan Naxçıvan əhalisinin imkanlarına uyğun deyildi.

Heydər Əliyev Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin Sədri seçildikdən sonra sənayedə yaranmış gərgin vəziyyətin, onu normallaşdırmaq və böhran vəziyyətdən çıxarmaq yollarını axtarmağa başladı. Naxçıvan sənayesinin mövcud vəziyyətini təhlil edərək, onun potensialını qiymətləndirərək, əlverişli coğrafi, psixoloji amilləri səfərbərliyə alaraq yollar axtarmağa başladı.

Əsas xarakterik cəhət ondan ibarətdir ki, ötən dövr ərzində həyata keçirilən islahatlar muxtar respublikada makroiqtisadi səviyyəni xarakterizə edən göstəricilərin müəyyən qisminin deyil, ümumilikdə həmişinin pozitivmeylli yüksəlişini təmin etməşdir. 2010-cu ilin yanvar-noyabr aylarında ümumi daxili məhsulun həcmi 1995-ci ilə nisbətən 24 dəfə, adambaşına düşən ümumi daxili məhsulun həcmi 20 dəfə, sənaye məhsulunun həcmi 32 dəfə, əsas kapitala yönəldilən investisiyalar 152 dəfə, kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu 6 dəfə, nəqliyyat sektorunda yük daşınması 15 dəfə, informasiya və rabitə xidmətlərinin həcmi 78 dəfə, pərakəndə əmtəə dövriyyəsi 15 dəfə, əhaliyə göstərilən pullu xidmətlər 25 dəfə, dövlət büdcəsinin gəlirləri 24 dəfə, əhalinin gəlirləri 29 dəfə, adambaşına düşən gəlirlər 24 dəfə, orta aylıq əməkhaqqı isə 19 dəfə artmışdır [3].

Diqqəti cəlb edən əsas məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, son illər ərzində yaradılmış iqtisadi potensial və qazanılmış uğurlar muxtar respublikamızın yarandığı 1924-cü ildən 1995-ci ilədək – yəni 71-illik zaman məsafəsində əldə olunanları xeyli üstələyir. Mühüm bir fakt ondan ibarətdir ki, 1924-1995-ci illər ərzində muxtar respublikada fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin maksimum sayı 56-ya bərabər olmuş, ötən illər ərzində isə sənaye sahəsində reallaşdırılan islahatların uğurlu nəticəsi kimi əlavə olaraq 367 yeni müəssisə işə başlamış və hazırda bu göstərici 423-ə çatmışdır. Analoji qaydada sənaye məhsullarının sayı üzrə də müsbət meyillər özünü göstərməkdədir. Əgər 1924-1995-ci illərdə muxtar respublikada istehsal olunan sənaye məhsullarının sayı üzrə maksimum göstərici 28-ə bərabər idisə, ötən illər ərzində əlavə olaraq 209 yeni sənaye məhsulunun istehsalına başlanılmış və bu göstərici ümumilikdə 237-yə çatmışdır [3].

Avtomobil yollarının inşası üzrə dinamika ümumilikdə nəqliyyat kompleksinin inkişafı səviyyəsini səciyyələndirən mühüm göstəricilərdəndir. Ötən illər ərzində muxtar respublikanın inzibati ərazisində 2926 kilometr uzunluğunda yeni avtomobil yolları inşa olunmuşdur ki, bu da 1924-1995-ci illər ərzində salınmış 1320 kilometr uzunluğunda avtomobil yollarını 2 dəfə üstələyir [3].

İqtisadi inkişafın xarakterik xüsusiyyətlərindən biri ondan ibarətdir ki, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarının davamlılığı və proporsional bölgüsü təmin olunmuşdur. Natura ifadəsində mühüm bir müqayisə predmeti ondan ibarətdir ki, keçmiş sovetlər birliyinin yüksək inkişaf mərhələlərindən hesab olunan 1989-cu ildə muxtar respublikada tikinti sektorunda 1 ay ərzində istifadə olunan 2176 ton beton hazırda 1 gün ərzində inşaat işlərinə sərf olunmaqdadır [2, s. 154].

Həyata keçirilən irimiqyaslı islahatların nəticəsidir ki, bu gün Naxçıvan Muxtar Respublikası iqtisadi fəallıq üzrə öz statusunu aqrar bölgədən sənaye regionuna dəyişmişdir. Artıq muxtar respublikada il ərzində istehsal olunan sənaye məhsulunun həcmi kənd təsərrüfatı məhsulunun həcmi ilə orta hesabla 30 faiz üstələyir ki, bu da ümumilikdə inzibati ərazimizdə sənaye potensialının aparıcı mövqeyə qazandığını sübut etməkdədir.

Muxtar respublikanın sənayesində həyata keçirilən islahatların başlıca məqsədi mövcud sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin bərpası və yenidən qurulmasından, yeni müəssisələrin yaradılmasından, sənaye məhsullarının istehsalının təşkilindən, təbii sərvətlərin və əmək resurslarının səfərbər edilməsi tədbirlərini həyata keçirməklə sənayenin dayanıqlı və davamlı inkişafını təmin etməkdən ibarət olmuşdur. Bu dövr ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin yaradılmasına və bu əsasda da ixrac potensialının artırılmasına xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Sənaye sahəsində həyata keçirilən irimiqyaslı islahatların uğurlu nəticəsidir ki, son illər ərzində muxtar respublikada 367 yeni sənaye müəssisəsi işə başlamışdır. Əgər 1996-cı ilin əvvəlinə muxtar respublikada 56 sənaye müəssisəsi mövcud idisə 01 dekabr 2010-cu ilədək olan dövr ərzində bu müəssisələrin sayı 8 dəfə artaraq 423-ə çatmışdır [3].

Muxtar respublika iqtisadiyyatında daxili bazarın qorunması və istehlakçıların yerli məhsullarla təmin edilməsi istiqamətində aparılan islahatların uğurlu nəticəsidir ki, hazırda muxtar respublikada 237 adda məhsul istehsal olunmaqdadır.

Hazırda muxtar respublikanın sənaye müəssisələrində 12129 nəfər işçi çalışır ki, bu da 01 yanvar 1996-cı ildəki müvafiq göstəricini 6 dəfə üstələyir.

Sənayenin əsas sahələrindən biri elektroenergetikadır. Muxtar respublikada elektrik enerjisi təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə ötən dövr ərzində ümumi gücü 87 mVt olan Naxçıvan Modul Elektrik Stansiyası, ümumi gücü 22 mVt olan Biləv Su Elektrik Stansiyası, ümumi gücü 4.5 mVt olan Vayxır Su

Elektrik Stansiyası tikilmiş, ünvanı gücü 60 mVt olan Naxçıvan Qaz-Turbin Elektrik Stansiyası isə yenidən qurulmuşdur. Həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlərin nəticəsidir ki, 2010-cu ilin yanvar-noyabr ayları ərzində 483.3 milyon kvt saat elektrik enerjisi istehsal edilmişdir ki, bu da 1995-ci ildəki müvafiq göstəricidən 4 dəfə çoxdur [3].

Bu gün muxtar respublikamız elektrik enerjisi idxal olunan regiondan elektrik enerjisi ixrac edən diyara çevrilmişdir.

Uzunmüddətli fasilədən sonra muxtar respublikada istehlakçıların, ən əsası isə əhali təsərrüfatlarının təbii qazla təminatı həyata keçirilir. Artıq əhəlinin və təsərrüfat subyektlərinin qazla təchizatı prosesi başa çatdırılmış, 01 dekabr 2010-cu il tarixə 77 min 959 mənzil qazlaşdırılmış, pulsuz olaraq mətbəx sobaları verilmiş, qaz sayğacları quraşdırılmışdır [3].

Bu gün muxtar respublikamızın paytaxtı Naxçıvan şəhərində, rayon mərkəzlərində, şəhər, qəsəbə və kəndlərdə aparılan geniş tikinti-quraşdırma, abadlaşdırma işləri, yolların və körpələrin tikintisi, təmiri muxtar respublikamızın sənəsinin gözəlləşdirməklə yanaşı onun inkişafının təəcəssümünə çevrilmişdir.

2010-cu ilin yanvar-noyabr aylarında əsas kapitəla yönəldilən investisiyaların həcmi 1995-ci ildəki müvafiq göstəricini 152 dəfə üstələyərək 462 milyon 407 min manatə çatmışdır [3].

01 yanvar 1995-ci il tarixədən 01 dekabr 2010-cu ilədək olan dövr ərzində muxtar respublikada bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitəla yönəldilmiş investisiyanın həcmi 1 milyard 950 milyon manat təşkil etmişdir. Bu investisiyanın sərfi nəticəsində ötən dövr ərzində 393 inzibati bina, mənzil-kommunal təsərrüfatı sahəsində 593 obyekt, 153 nasos stansiyası, 353 subartezian quyusu, 119 körpü, rabitə və informasiya texnologiyaları sahəsində 260 obyekt və qurğu, 2095 müxtəlif güclü transformator yarımstansiyası, 45 məişət evi və ticarət mərkəzi, 231 elm və təhsil müəssisəsi, 272 mədəniyyət müəssisəsi, 173 səhiyyə müəssisəsi, 33 kəliman obyektı, 312 halda su, kanalizasiya və drenaj xətləri, əhli, məcburi köçkən, qaçqın, şəhid ailələri, təbii fəlakətdən zərər çəkənlər və digər bu kimi kateqoriyalardan olan şəxslər üçün 457 fərdi ev, 3392 istehsal, xidmət və digər infrastruktur obyektləri istifadəyə verilmişdir [3].

Naxçıvan Muxtar Respublikasında əhəlinin zəruri ərzaq məhsulları ilə təminat edilməsi məqsədilə aqrar bölmədə ötən illər ərzində aparılan köklü islahatlar bu sahənin daha sürətli inkişafına əlverişli zəmin yaratmışdır. Bu tədbirlərdən işçi qüvvəsinin muxtar respublika ərazisində məhdudiyatsız hərəkətinin təminat edilməsi, mətəşəkkil ticarətin təşkilinin dövlət tərəfindən dəstəklənməsi, əsas növ ərzaq məhsullarının kifayət qədər istehsal olunmasına şəraitin yaradılması, yerli və xarici mənşəli ərzaq məhsullarının keyfiyyətinə müvafiq nəzarət mexanizminin tətbiqi və istehlak bazarında texnoloji, ekoloji, sənitər və bəyətər tələblərinə cavab verməyən məhsulların satışının qarşısının alınması, kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracına dövlət tənzimlənməsinin həyata keçirilməsi, zəruri infrastrukturun, anbarların yaradılması, kənd təsərrüfatı maşın və mexa-

nizmlərinin, gübrələrin güzəşli şərtlərlə istehsalçılara çatdırılması və bu istiqamətdə genişməqyaslı kreditləşdirilmənin təşkili müntəzəm xarakter almışdır [1, s. 157].

Muxtar respublikanın iqlim şəraiti və əhalinin əsas hissəsinin kənd təsərrüfatı ilə məşğul olması burada əkinçiliyin geniş yayılmasını şərtləndirir. 2010-cu ilin məhsulu üçün 59 min 204 hektar sahədə əkin işləri həyata keçirilmişdir ki, bu da 1995-ci ilin məhsulu üçün əkilmiş sahədən 2 dəfə çoxdur [3].

Muxtar respublika rəhbərliyinin taxılçılığa mühüm əhəmiyyətli sahə kimi yanaşması nəticəsində bu sahədə yüksək artım meyillərinə nail olunmuşdur. Ən əsası isə odur ki, əsas təbii ehtiyat sayılan torpaqların məhdud olması nəzərə alınır və bitkiçilik ekstensiv üsulla deyil, mütəsir aqrokimyəvi və aqrotexniki tədbirlərə əsaslanan intensiv metodlarla, yəni məhsuldarlığın yüksəldilməsi yolu ilə inkişaf etdirilir. Bunun nəticəsində 1995-ci ilə nisbətən 2010-cu ildə taxıl əkin sahəsi 65 faiz, məhsul istehsalı isə 4 dəfə artmışdır.

Muxtar respublikada taxılçılıqla yanaşı kartof istehsalına da xüsusi diqqət yetirilir. Daxili bazarın kartofla təminatında idxaldan əsərlığı azaltmaq, əhəli tələbatının keyfiyyətli yerli məhsul hesabına ödənilməsini təmin etmək məqsədilə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisi Sədrinin 2005-ci il 11 aprel tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş, 2005-2010-cu illəri əhatə edən "Naxçıvan Muxtar Respublikasında kartofçuluğun inkişafı üzrə Dövlət Proqramı"nın icrası ilə əlaqədar olaraq kartof əkinə üçün əlverişli torpaq sahələri müəyyənləşdirilmişdir. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində 2010-cu ildə 2740.5 hektar sahədə kartof əkilmişdir. 01 dekabr 2010-cu il tarixə 2740.5 hektar sahədən 37901 ton məhsul yığılmışdır ki, bu da 1995-ci ildə olan göstəricidən 95 dəfə çoxdur [3].

2010-cu ilin yanvar-noyabr ayları ərzində muxtar respublikada 96010 ton taxıl, 64782 ton tərəvəz, 40024 ton bostan məhsulları, 52141 ton meyvə və giləmeyvə istehsal olunmuşdur ki, bu da 1995-ci ildə olan göstəriciləri müvafiq olaraq 4 dəfə, 50 dəfə, 100 dəfə, 3 dəfə üstələmişdir [3].

Muxtar respublikada kənd təsərrüfatının əsas sahələrindən biri də heyvandarlıqdır. Əhalinin heyvandarlıq məhsulları ilə etibarlı təminatı üçün bu sahəyə xüsusi diqqət yetirilmiş, heyvanların baş sayında və heyvandarlıq məhsullarının istehsalında artıma nail olunmuşdur. 01 oktyabr 2010-cu il tarixə muxtar respublikanın bütün təsərrüfat kateqoriyalarında qaramalın sayı 102 min 749 baş, qoyun və keçilərin sayı isə 621 min 133 baş olmuşdur ki, bu da 01 yanvar 1996-cı ilə olan göstəriciləri müvafiq olaraq 85 faiz və 2 dəfə üstələyir [3].

Aparılan məqsədyönlü tədbirlər və əhalidə xüsusi mülkiyyətə münasibətin köklü dəyişməsi, fərdi sahibkarlıq fəaliyyətinin üstün istiqamət alması öz növbəsində muxtar respublikada il ərzində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının həcmində artıma şərtləndirən əsas amillərdəndir. Belə ki, 2010-cu ilin yanvar-noyabr ayları ərzində muxtar respublikada 215 milyon manata yaxın kənd təsərrüfatı məhsulları istehsal olunmuşdur ki, bu da 1995-ci ilin müvafiq göstəricisindən 6 dəfə çoxdur [3].

Kredit qoyuluşu maliyyə fəaliyyətinin tərkib hissəsi olmaqla iqtisadiyyatın dinamik inkişafında, yeni infrastrukturun yaradılmasında, insanların sahibkarlıq sferasına daxil olmasında və sair bu kimi zəruri məqsədlərə çatmaqda mühüm vasitədir. Naxçıvan Muxtar Respublikasının müzibəti ərazisində fəaliyyət göstərən bank strukturları və kredit təşkilatları tərəfindən sahibkarlara 2010-cu ilin yanvar-noyabr ayları ərzində verilmiş kreditlərin həcmi 1995-ci ilə müqayisədə 123 dəfə artaraq 30 milyon 897 min manat təşkil etmişdir. Verilmiş kreditlərin 13 milyon 661 min manatı qısa müddətli, 17 milyon 236 min manatı isə uzunmüddətli kreditlərdir.

2000-ci ildən ötən müddət ərzində Naxçıvan Muxtar Respublikası Sahibkarlığa Kömək Fondu tərəfindən 959 layihənin maliyyələşdirilməsinə ümumilikdə 63 milyon manatdan çox kredit verilmişdir.

Daxili bazarın qorunmasında, xaricə valyuta axımının qarşısının alınmasında, idxaldan asılılığın azaldılmasında, əhalinin tələbatının daha dolğun ödənilməsində yerli istehsalın rolu əhəmiyyətli dərəcədə artırılmışdır.

Hayata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində bu gün 108 növdə, 319 çeşiddə arzaq, 179 növdə, 432 çeşiddə qeyri-arzaq olmaqla, cəmi 287 növdə, 751 çeşiddə məhsul istehsal olunur. İstehsal olunan 89 növdə arzaq, 153 növdə qeyri-arzaq olmaqla, cəmi 242 növdə məhsula olan tələbat tamamilə yerli istehsal hesabına ödənilir [3].

Özəl sektorun inkişafı üçün yaradılmış müsbət şəraitin nəticəsi olaraq 2010-cu ilin yanvar-noyabr aylarında muxtar respublikada Ümumi Daxili Məhsul istehsalında özəl bölmənin payı 86.4 faiz təşkil etmişdir. Özəl sektor inkişaf etdikcə, ümumi daxili məhsulda bu sektorun xüsusi çəkisi artıqca və sahibkarlıq fəaliyyəti genişləndikcə məşğulluq problemi də məhz bu sektor hesabına təmin edilir.

Ümumi iqtisadi aktivliyi gücləndirən amullardan biri yüksək keyfiyyətli, beynəlxalq standartlara cavab verən yerli istehsal məhsullarının dünya bazarlarına sərbəst çıxarılmasından, satış problemlərinin səmərəli həllindən, ixrac potensialının daha da gücləndirilməsindən ibarətdir.

Son illər ərzində muxtar respublikada sahibkarlıq fəaliyyəti və ticarət üçün yaradılmış müsbət şəraitin nəticəsi olaraq xarici ticarət əlaqələrinin coğrafiyası daha da genişlənməmiş və ilk dəfə olaraq 2009-cu ildə xarici ticarətdə müsbət saldo yaranmışdır. 2009-cu il ərzində xarici ticarət dövriyyəsinin 112287.2 min ABŞ dollarını ixrac, 107759.3 min ABŞ dollarını isə idxal təşkil etməklə xarici ticarət dövriyyəsi 220046.5 min ABŞ dollarına çatmışdır.

Yerli istehsal potensialının davamlı olaraq gücləndirilməsi qarşılığında kənd təsərrüfatı və arzaq məhsullarına olan tələbatın ödənilməsində idxaldan asılılıq əsas etibarə ilə aradan qaldırılmışdır. Bir faktı qeyd etmək olar ki, əgər 1995-ci ildə muxtar respublikaya xarici ölkələrdən idxal olunan məhsulların 90 faizini arzaq və kənd təsərrüfatı məhsulları təşkil edərdisə, ötən il bu göstərici azalaraq 28 faizə düşmüşdür. Bu 28 faizdən əsas hissəsi isə muxtar respublikada yetişdirilməsi mümkün olmayan bəkilərdən ibarətdir. Hazırda muxtar respubli-

kaya ərzaq ixcalının sonu, texnika və avadanlıq ixcalının isə aktiv dövrü müşahidə edilməkdədir.

Aparılan təhlillər və sosial-iqtisadi proseslərin yekunı göstərir ki, muxtar respublikamız sürətli inkişaf tempini qoruyub saxlamaq üçün bütün potensial imkanlarını səfərbər edir, daha uğurlu nəticələrə və yeni-yeni nailiyyətlərə doğru inanla irəliləyir. Bütün bunlar isə günbəgün yeniləşən, ictimai tərəqqisini sürətləndirən Naxçıvan Muxtar Respublikasının daha da parlaq gələcəyindən xəbər verməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Əmədov N. Naxçıvan iqtisadiyyatının prioritetləri: iqtisadi artım, dinamik inkişaf. Bakı: Səhah, 2008, 452 s.
2. Əmədov N. Naxçıvan iqtisadiyyatı inkişaf yollarında. Bakı: Elm, 2005, 308 s.
3. Nadirov A.A., Nuriyev Ə.X., Muradov Ş.M. Naxçıvan iqtisadiyyatı XX əsrdə. Bakı: Elm, 2000, 104 s.
4. Naxçıvan MR Dövlət Statistika Komitəsinin materialları.
5. Nağıyev Ə.Ə., Novruzov V.Q., Allahverdiyev H.N., Əlizadəyev Ə.H. Heydər Əliyev və Azərbaycan iqtisadiyyatı. Bakı: Azərbaycan dövlət nəşriyyatı, 1998, 388 s.
6. Şirəliyev A. Naxçıvan Muxtar Respublikası – blokadada qalmış əyalətdən sürətlə inkişaf edən regiona çevrilən diyar // Azərbaycan, 2013, 6 oktyabr, № 221, s. 5.
7. www.statistika.nmr.az.

Хабиб Везиров

ГЕЙДАР АЛИЕВ И ЭКОНОМИКА НАХЧЫВАНСКОЙ АР

Статья «Гейдар Алиев и экономика Нахчыванской АР» освещает актуальные проблемы эффективного управления и развития экономики под руководством лидера Азербайджанской Республики Гейдара Алиева. С переходом Азербайджанской Республики к рыночным методам хозяйствования Гейдар Алиев начал проводить целенаправленную и трудоемкую работу по скорейшему претворению в жизнь реформ в экономике. Эти преобразования были начаты в тот период, когда он был председателем Верховного Меджлиса Нахчыванской Автономной Республики. В заключение автор подчеркивает, что под руководством Гейдара Алиева был подготовлен и претворен в жизнь ряд мер по реформированию экономики. Сегодня Нахчыванская Автономная Республика – это процветающая республика с самыми высокими экономическими показателями.

Ключевые слова: макроэкономическая стабильность, инвестиции, конкурентоспособность национальной продукции, национальное производство, рыночная экономика.

Habib Vazirov

**HEYDAR ALIYEV AND ECONOMICS OF NAKHCHIVAN
AUTONOMOUS REPUBLIC**

The paper "Heydar Aliyev and economics of Nakhchivan Autonomous Republic" covers topical issues of effective management and development of economics under the direction of Heydar Aliyev, the leader of Azerbaijan Republic. With the transition of the Azerbaijan Republic to market methods of management Heydar Aliyev started a purposeful and hard work for the rapid enforcement of reforms in the economics. These reforms were initiated in the period when he was chairman of the Supreme Majlis of Nakhchivan Autonomous Republic. In conclusion, the author emphasizes that under the direction of Heydar Aliyev a number of measures of economical reforming has been prepared and put into effect. Today Nakhchivan Autonomous Republic is a prosperous republic with the high economic indicators.

Key words: *macroeconomic stability, investment, competitiveness of industrial production, industrial production, market economics.*

(AMEA-nın mücbur üzvü Əli Nuriyev tərəfindən təqdim edilməydir)